

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

Т.А. ЯРУШИНА,
*вчитель біології вищої категорії,
практичний психолог середньої загальноосвітньої школи № 5, м. Дніпропетровськ*

ВІКОВІ ТА СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті висвітлено результати дослідження вікових та статевих особливостей розвитку креативності в підлітковому віці. Згідно з отриманими даними між хлопцями та дівчатами за показником креативності існують незначні, але статистично достовірні відмінності: рівень креативності у хлопців достовірно вищий, ніж у дівчат; існують статистично достовірні відмінності за показником креативності в різних вікових групах: вік досліджуваних впливає на креативність.

Ключові слова: креативність, креативна активність, креативне мислення, підлітковий вік, стать, творча особистість, творча продуктивність.

Вступ. Сьогодні загальноосвітня школа зорієнтована на вирішення проблеми гуманізації освіти, тобто на створення умов для всебічного розвитку учнів із врахуванням їх індивідуальних особливостей, на адаптацію їх до життя в інформаційному світі, на виховання креативної особистості, яка в умовах інформатизованого суспільства могла б вільно орієнтуватися в мінливих життєвих ситуаціях. На цьому фоні з особливою гостротою постає проблема формування інтелектуального потенціалу молоді, виховання молодшої генерації особистостей, здатних забезпечити високий рівень конструкторських розробок та технологій і тим самим створити надійне наукове підґрунтя для розв'язання актуальних соціальних, економічних, екологічних та інших проблем.

Аналіз досліджень. У контексті нашого дослідження відзначимо, що значний внесок у розв'язання проблеми виявлення, вивчення й розвитку креативності належить таким відомим вітчизняним психологам і педагогам, як Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Я.О. Пономарьов, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, Г.С. Костюк, В.М. Дружинін, А.В. Петровський, О.М. Матюшкін, Д.Б. Богоявленська, Н.С. Лейтес, В.О. Моляко та ін., а також зарубіжним дослідникам Ж. Піаже, А. Біне, Ч. Спірмену, Д. Векслеру, Дж. Гілфорду, Е.П. Торренсу, Г. Айзенку, Р. Стернбергу, Ж. Годфруа та ін.

Метою статті є розкриття результатів дослідження вікових та статевих особливостей розвитку креативності в підлітковому віці; виявлення впливу віку та статі підлітків на розвиток та рівень креативності.

Виклад основного матеріалу. Поняття «креативність» у контексті психологічного знання набуло значення лише на початку 50-х років ХХ ст. завдяки працям Дж. Гілфорда, але, як зазначає Ж. Годфруа [2, с. 327], внаслідок нечіткого визначення креативності як здібності та бідності тогочасного арсеналу методик щодо її тестування систематичні дослідження почалися лише наприкінці 60-х років.

Як загальна творча здібність креативність – це здатність індивідуума продукувати відповідні та нові речі. Вона є процесом перетворення знань (з ним пов'язана увага, флотація, генерування гіпотез), необхідна для будь-якої діяльності, детермінуючи успішність. Дж. Гіл-

форд та Е.П. Торренс підкреслюють, що креативність є загальною особливістю особистості (здатністю, диспозицією, рисою – в термінології автори мають розбіжності) і впливає на творчу продуктивність незалежно від сфери вияву особистісної активності [5, с. 60–62].

Креативність є властивістю, що актуалізується лише тоді, коли це дозволяє оточуюче середовище. Цю властивість можна розглядати як властивість, що формується за принципом: «якщо..., то...». Середовище, в якому креативність могла б актуалізуватися, має високий ступінь невизначеності і потенційної багатоваріативності (багатство можливостей). Невизначеність стимулює пошук власних орієнтирів, багатоваріантність забезпечує можливість їх накопичення [3, с. 297–298].

За Дж. Гілфордом, основними особливостями (ознаками) креативності є такі: оригінальність (здатність породжувати несподівані й небанальні рішення), пластичність (здатність до численних рішень), рухливість (здатність переходити від одного аспекту проблеми до іншого, не обмежуючись однією точкою зору), семантична спонтанна гнучкість (здатність висувати різноманітні ідеї у ситуаціях, що не мають орієнтирів, підказок для цих ідей) [9, с. 290].

Розвиток творчих здібностей людини може тривати протягом значного періоду її життя, проте в онтогенезі існують оптимальні сензитивні вікові періоди їх формування. В організації навчально-виховної діяльності, що сприяла б розвитку інтелектуально-евристичних здібностей, необхідно враховувати вікові особливості учнів [7; 8; 9]. Н.С. Лейтес доводить, що формування індивідуальних особливостей відбувається в процесі вікового розвитку, і багато залежить від того, що буде взято з психічних властивостей, які виступають провідними у різні періоди дитинства, риси якого саме віку і якою мірою вплинуть на риси інтелекту. І хоч учитися ніколи не пізно, але для розвитку мислення існують жорсткі вікові обмеження.

Можна виділити три погляди на розвиток креативності в онтогенезі. Згідно з першим відбувається поступове безперервне зростання креативності з віком (Л.Ф. Обухова, С.М. Чурбанова, 1994). Прихильники другого зазначають, що з набуттям знань креативність дитини знижується (М.О. Олехнович, 1997; Н.Б. Шумакова, 2004; М.І. Фідельман, 1994; В.С. Юркевич, 1996). Вчені, які дотримуються третьої точки зору, відстоюють уявлення про коливальний характер розвитку креативності. Так, П. Торренс (Torrance, 1968) був першим, хто зацікавився питанням періодів знижень та підйомів у ході розвитку креативності. Він вважає, що піки в розвитку креативності припадають на дошкільний вік (5 років), молодший шкільний вік, підлітковий і старший шкільний вік (9, 13, 17 років). Отже, приблизно кожні чотири роки можна спостерігати активізацію розвитку креативності.

Генетики вважають, що чоловіки є носіями ознак, що еволюціонують, а жінки – консервативних. Відповідно, величина варіації будь-яких ознак чоловіків більша, ніж у жінок, за умови рівності середніх значень. Більшість дослідників вважає, що відмінності у творчих здібностях чоловіків і жінок пов'язані з розвитком парціальних розумових здібностей. Жінки краще виконують тести на швидкість переліку об'єктів однієї категорії, у них краще розвинута тонка моторика. Чоловіки краще виконують просторові тести. Це стосується, в першу чергу, завдань, які потребують просторового уявлення і творчого підходу. К. Кернз та Ш. Беренбієрі (Чиказький університет) встановили, що статеві відмінності успішності виконання творчих та інших завдань на просторове мислення існують у дітей ще до статевого дозрівання. Відомо, що статеві гормони впливають на відмінності в органічному розвитку мозку з раннього віку (підтверджено численними даними, що хлопчики вже у віці 8–9 років краще орієнтуються у просторі). Встановлено відмінності ролі передніх та задніх відділів кори головного мозку, а також правої і лівої півкулі мозку у чоловіків і жінок у виконанні когнітивних функцій [4, с. 155–158].

На думку психологів, креативність передбачає незалежну поведінку та створення оригінального, неповторного, індивідуального та творчого. Така незалежна поведінка більш характерна для чоловічої статі, ніж для жіночої.

Л.С. Виготський відзначав, що «творчість – норма розвитку дітей, особливість характеру підлітків, де внутрішній потяг до творчості і втілення внутрішньої тенденції до продуктивності, – відмінна риса перехідного віку» [1, с. 10–12].

Підлітковий вік у певному розумінні є унікальним через те, що багато складових психіки підлітка знаходяться в стадії активного формування. Підлітків відрізняє пізнавальна активність, поява нових мотивів навчання, що дозволяє займатися самостійною творчою пра-

цею, інтенсивний розвиток логічного мислення (стадія формальних операцій, за Ж. Піаже), що впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект у цілому. У цей час відбуваються зміни і в розвитку самосвідомості, активності становлення особистості. Усе це в комплексі є базою для розвитку креативності.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях проблема впливу статі на розвиток креативності набуває особливої актуальності в умовах побудови суспільства, бо саме в культурі виробляється концепція чоловічої та жіночої психології. Думки стосовно статевих відмінностей підлітків у креативності та впливу віку на розвиток креативності часто розходяться.

Розкриємо результати емпіричного дослідження, метою якого стало: дослідження вікових та статевих особливостей розвитку креативності в підлітковому віці. Було висунуто гіпотезу: вік та стать підлітків впливають на розвиток та рівень креативності.

Базою дослідження була обрана загальноосвітня середня школа № 5 м. Дніпропетровська. Об'єктом дослідження стали учні 7–10 класів загальноосвітньої середньої школи № 5 м. Дніпропетровська. Усього 194 учні: учні 7 класів – 52, учні 8 класів – 47, учні 9 класів – 67, учні 10 класу – 28. Серед обраних респондентів: дівчат – 96 (7 класи – 27; 8 класи – 21; 9 класи – 31; 10 класи – 17); хлопців – 98 (7 класи – 25; 8 класи – 26; 9 класи – 36; 10 класи – 11).

Серед респондентів було проведено тестування за методикою діагностики креативності П. Торренса «Закінчи малюнок» [6]. Отримані результати було оброблено з використанням програми STATISTICA 6.0 (було застосовано дисперсійний аналіз (ДА), розрахований один з найбільш відомих параметричних критеріїв t-критерій Стьюдента).

На основі отриманих даних було побудовано гістограму загального розподілу креативності у вибірці досліджуваних (рис. 1).

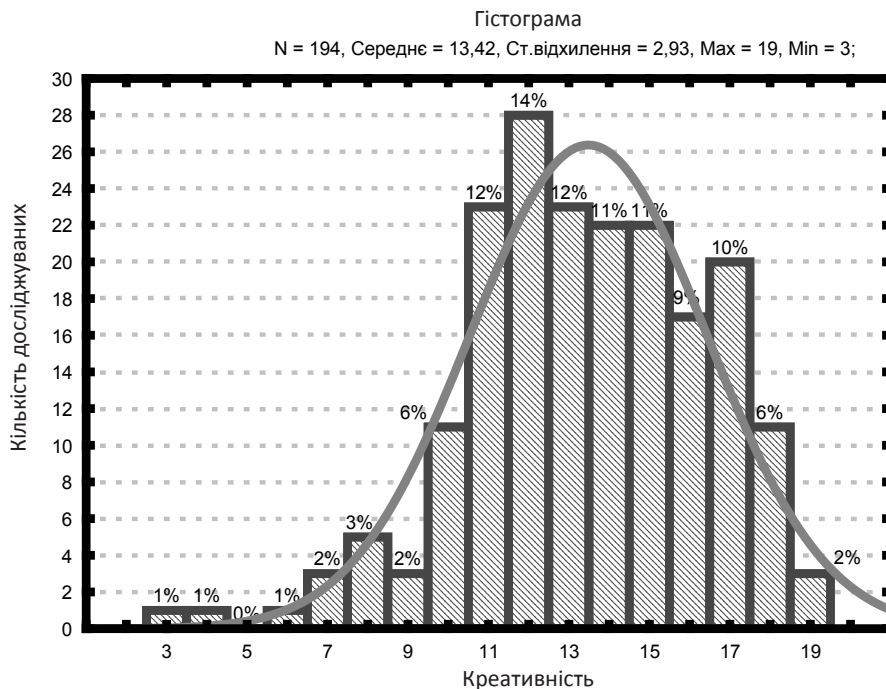

Рис. 1. Загальний розподіл креативності у вибірці досліджуваних

Узагальнюючи дані гістограми (рис. 1), можна зробити висновок, що у підлітків домінує середній рівень креативності. Креативність як загальна творча здібність не слугує адаптації, тобто у регламентованих умовах тестової ситуації індивід, який має креативність, може її не виявляти, бо сприйняття завдання передбачає адаптивну поведінку. Творча продуктивність, яка виявляється індивідом під час вирішення завдань на креа-

тивність, зрозуміло, свідчить про наявність здатності до творчості, але відсутність прояву креативності при вирішенні задачі не свідчить про те, що індивідуум не здатний до творчості. Діагностика креативності використовує позитивний критерій: вияв креативності під час тестування свідчить про те, що індивід – креативний, але протилежне – неправильно [5, с. 65–69].

З приводу статевої різниці в креативності думки науковців мають розбіжності. Щоб з'ясувати, чи є статистично достовірні відмінності за показниками креативності між хлопцями та дівчатами, ми використали t-критерій Стьюдента.

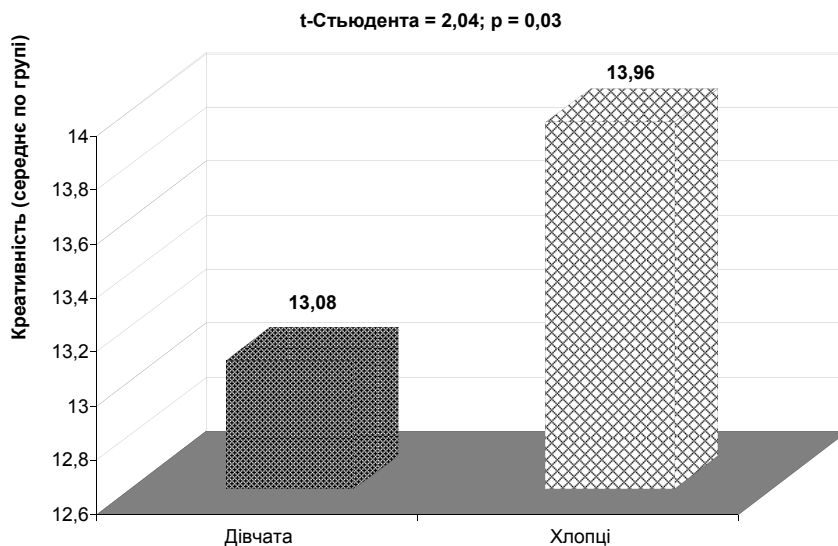

Рис. 2. Порівняння креативності за статтю

З діаграми (рис. 2) бачимо, що між хлопцями та дівчатами за показником креативності існують незначні, але статистично достовірні відмінності – рівень креативності у хлопців достовірно вищий, ніж у дівчат. Такий результат, на нашу думку, можна пояснити за допомогою двох схем:

1) біологічні (генетичні) різниці між чоловіками і жінками вважаються причиною відмінностей успішності, творчості або 2) соціальні умови сприятливі для домінування чоловіків, тобто система виховання, розподіл ролей дають більше шансів для розвитку здатності до творчості чоловіків.

Для вивчення проблеми впливу вікових особливостей підлітків на креативність було використано дисперсійний аналіз (ДА).

За даними рис. 3 можна побачити, що існують статистично достовірні відмінності за показником креативності в різних вікових групах, тобто вік досліджуваних впливає на креативність. Коливальний характер розвитку креативності продемонстровано на графіку (рис. 3).

За твердженням Л. Семенюк, криза 13 років – негативна фаза віку статевого дозрівання. Падіння успішності, зниження працездатності, дисгармонія у внутрішній будові особистості, згортання та відмирання попередньо установленної системи інтересів. Криза 13 років збігається з переламом розвитку при переході від шкільного до пубертатного віку є переламним, поворотним пунктом у розвитку. Розвиток дитини, перехід від одного ступеня до іншого відбувається не еволюційним, а революційним шляхом [9, с. 263].

За даними діаграми (рис. 3), креативність у віці 14 років більша, ніж у 13 років. Це можна пояснити тим, що 14–15 років – психологічний вік крайніх протиріч. Цей вік допитливого розуму, прагнення до пізнання. Розвиток вольових рис характеру, наполегливість у досягненні мети, уміння долати труднощі. 15 років – це критичний період, коли відбувається різке зниження креативності. Такий результат, на нашу думку, можна пояснити емоційною нестійкістю, імпульсивністю та коливанням настрою, нестриманістю, нервовістю.

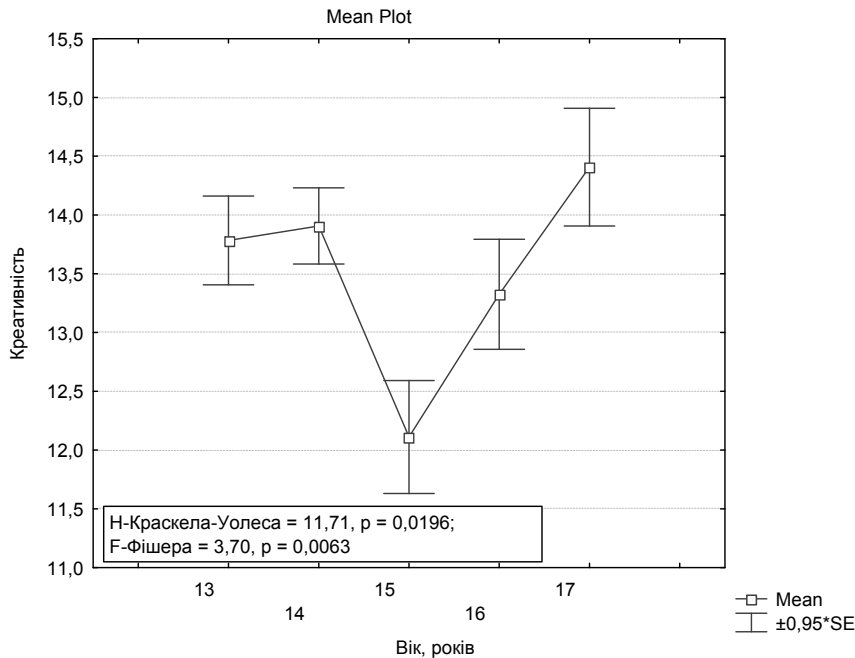

Рис. 3. Порівняння креативності в різних вікових групах

На графіку (рис. 3) відображено, що з 15 років відбувається значне зростання рівня креативності. Це можна пояснити наростаючою здатністю до абстрактного мислення, формуванням активного самостійного творчого мислення. З 15 років має місце прагнення застосувати власні можливості, відбувається активний пошук шляхів та реальних форм розвитку предметно-практичної діяльності, загострюючи потребу саморозвитку, самовизначення та самореалізації особистості [1, с. 20].

У період підліткового та юнацького віку (13-20 років) на основі «загальної» креативності формується спеціалізована креативність: здатність до творчості, пов'язана зі специфічною сферою діяльності людини.

У період з 15-17 років зростання креативності підлітків можна пояснити відчуттям свободи, яка розуміється ними як свобода не в буденному розумінні (як уперте прагнення робити те, що «ми бажаємо»), а в розумінні розвиненої здатності долати перешкоди, здавалося б нездоланні, долати їх легко, витончено, артистично, а отже, у здатності кожен раз діяти не лише згідно з уже відомими еталонами, стереотипами, алгоритмами, а кожного разу згідно з індивідуально-неповторними ситуаціями, особливостями матеріалу [9, с. 263].

Висновки. Згідно з отриманими результатами проведеного дослідження між хлопцями та дівчатами за показником креативності існують незначні, але статистично достовірні відмінності: рівень креативності у хлопців достовірно вищий, ніж у дівчат; існують статистично достовірні відмінності за показником креативності в різних вікових групах, тобто вік досліджуваних впливає на креативність.

Список використаної літератури

1. Выготский Л.С. Проблема возраста / Л.С. Выготский // Собрание сочинений: в 6 т. Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244–268.
2. Годфруа Ж. Что такое психология / Ж. Годфруа. – Т. 1. – М.: Мир, 1992. – 440 с.
3. Дереклеева Н.И. Мастер-класс по развитию творческих способностей учащихся / Н.И. Дереклеева. – М.: 5 за знания, 2008. – 224 с. (Методическая библиотека).
4. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 2007. – 368 с.

5. Дружинин В.Н. Психология: учебник для гуманитарных вузов / В.Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 2006. – 656 с.

6. Крамаренко С.Г. Креативна освіта для розвитку інноваційної особистості (методики дослідження) / С.Г. Крамаренко, В.М. Кротенко, Л.Г. Тарабасова // Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кафедра педагогіки і психології. – Д.: – 2010. – 75 с.

7. Немов Р.С. Психология / Р.С. Немов. – Т. 1. – М.: Просвещение, 1995. – 576 с.

8. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. – М.: Международная педагог. академия, 1994. – 680 с.

9. Семенюк Л.М. Хрестоматия по возрастной психологии: учеб. пособие для студентов / Л.М. Семенюк; под ред. Д.И. Фельдштейна; изд. 2-е, доп. – М.: Институт практической психологии, 1996. – 304 с.

Представлены результаты исследования возрастных и половых особенностей развития креативности в подростковом возрасте. Согласно полученным данным между мальчиками и девочками по показателям креативности существуют незначительные, но статистически достоверные отличия: уровень креативности у мальчиков достоверно выше, чем у девочек; существует статистически достоверные отличия по показателю креативности в различных возрастных группах – то есть возраст исследуемых влияет на креативность.

Ключевые слова: креативность, креативная активность, креативное мышление, подростковый возраст, пол, творческая личность, творческая продуктивность.

The article deals with the research of the age and gender peculiarities of creativity development in the juvenile age. According to the received data there are not significantly but statistically trust-worthy differences between boys and girls by the creativity index – the level of boys' creativity is higher than girls' one; there are statistically trust-worthy differences by the creativity index in different age groups – that is, the age of the tested teenagers influences creativity.

Key words: creativity, creative activity, creative thinking, juvenile age, gender, creative personality, creative productivity.

Надійшло до редакції 7.09.2011.